ARTICULATION OF REFERENTIAL QUANTA THROUGH TEXTEMES IN MIHAIL SADOVEANU'S NOVEL *THE GOLDEN BOUGH*

Simina TERIAN, Assistant Professor, Ph.D., „Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: This study analyses the articulation of referential quanta (i.e., text units made from at least two terms, which enter an equational metaphoric relationship, according to Mircea Borcilă) through textemes (i.e., units of "repeated discourse" that can be substituted through another text or text fragment, according to Eugeniu Coşeriu) in Sadoveanu's novel Creanga de aur [The Golden Bough]. *My analysis focuses on 32 textemes, the majority of which have an intertextual standing; they are taken from the Bible, from the Kabbala tradition, from the Greek-Latin culture or from works by modern authors, such as Mihai Eminescu. The conclusion of this study is that the particular manner of referential quanta articulation in Mihail Sadoveanu's novel is both a technique of organizing the novel on the whole and a device for the creation of meaning.*

Keywords: textemes, referential quanta, integral linguistics, Mihail Sadoveanu, creation of meaning

Apărut în 1933, romanul *Creanga de aur* este considerat una dintre capodoperele prozei sadoveniene şi ale literaturii române în general. Reuşita romanului a fost explicată de către critica literară prin coerenţa sa compoziţională ireproşabilă, prin proiecţia mitică a faptelor relatate şi prin profunzimea sensurilor sale. În cele ce urmează, ne propunem să explorăm modul în care textemele[1] prezente în roman contribuie la construcţia sensului său şi, implicit, la impunerea valorii sale artistice[2]. Prin urmare, avem în vedere o triplă lectură, care să urmărească, pe rând, **(a)** microarticularea cuantelor referenţiale prin intermediul textemelor, **(b)** macroarticularea câmpurilor referenţiale şi construcţia sensului textual de ansamblu, respectiv **(c)** funcţiile textemelor în contrucţia câmpurilor şi a sensului global[3]. Dar, înainte de a începe investigaţia, considerăm că e util să grupăm mai întâi cele 17 capitole ale cărţii în nişte **macro-cadre narative**. Astfel, putem spune că în romanul sadovenian există şase asemenea macro-cadre, care pot fi delimitate după nişte criterii spaţio-temporale (sau cronotopice, în terminologia lui Mihail Bahtin). Primul cadru (cap. I) este acela al „prezentului" narativ (România anului 1926) şi el constituie o „ramă" a evenimentelor de demult, adică a „poveştii de dragoste" pe care o încifrează romanul. În cel de-al doilea (macro)cadru (cap. II-III), suntem proiectaţi în trecut, adică în Dacia anului 780 e.n., unde ni se prezintă o ceremonie iniţiatică la care participă tânărul ucenic Kesarion Breb. Cel de-al treilea (macro)cadru, care acoperă perioada 780-787 e.n., când Breb se iniţiază în Egipt, nu ne

[1] Pentru noţiunea de „textem" (ca unităţi ale „discursului repetat" substituibile prin alte texte sau fragmente de text), v. Eugeniu Coşeriu, *Vers l'étude des structures lexicales* [*Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, 1966], în Eugeniu Coşeriu, *L'homme et son langage*, textes réunis par H. Dupuy-Engelhardt, J.-P. Durafour et F. Rastier, Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, 2001, p. 235-239.

[2] Referitor la potenţialul creator al textemelor, v. Simina Terian, *Premise pentru o poetică a textemelor*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (eds.), *Contemporary Perspectives on European Integration - between Tradition and Modernity*, Petru Maior University Press, Târgu-Mureş, 2013.

[3] În studiul de faţă, vom acoperi doar obiectivul (a); celelalte două obiective vor sta în atenţia altor studii.

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

este descris în mod direct, ci doar indirect, prin intermediul precizărilor cuprinse în celelalte capitole ale romanului. Cel de-al patrulea – şi cel mai amplu – (macro)cadru (cap. III-XV) are în vedere Bizanţul anilor 787-790, cuprinzând „povestea de dragoste" propriu-zisă, precum şi fundalul politic al vremii. Al cincilea (macro)cadru – condensat printr-o singură epistolă (cap. XVI) – cuprinde evenimentele care au avut loc în Bizanţ în intervalul 790-797. În sfârşit, al şaselea (macro)cadru al romanului vizează ceremonia de învestire a lui Kesarion Breb ca Decheneu în Dacia anului 797.

1.1. Primul **(macro)cadru** al romanului se deschide sub semnul repetiţiei: „În august 1926, profesorul nostru a organizat caravana ca şi-n ceilalţi ani, cu aceiaşi oameni şi aceleaşi animale." (7[4]) Ulterior, aflăm că „profesorul" se numea, de fapt, Domnu Stamatin şi că expediţia respectivă avea o finalitate ştiinţifică (probabil arheologică). Cea dintâi mostră de „discurs repetat" apare încă din primul schimb de replici al romanului: „**[1]** «*Era cam săltat*», cum spuneau desigur muntenii care ne întovărăşeau./ **[2]** «*E venit de pe ceea lume*», am auzit eu pe unul şoptind şi ghiontind cu cotul pe cel de alături." (7) Cele două expresii idiomatice alcătuiesc deja o primă cuantă referenţială[5], care ne poate servi pentru a pune aici în relief procesul microarticulării sensului. Astfel, semnificaţia celor două configuraţii subliniate (*a fi săltat* şi *a fi (venit) de pe ceea lume*[6]) este „a fi nebun"; numai că, în acelaşi timp, norma limbii române conţine şi sintagma *ceea lume*, al cărei semnificat (sinonim cu acela al sintagmelor *lumea de apoi* sau *lumea cealaltă*) este acela de „tărâm transcendent"[7]. Prin urmare, plasarea textemului *a fi (venit) de pe ceea lume* în preambulul „prelegerii" pe care urmează să o ţină Domnu Stamatin echivalează cu o strategie **diaforică**[8] menită să scoată în relief opoziţia ireductibilă *nebunie* (= „imanenţă") *vs. moarte* (= „transcendenţă"). Această dizanalogie este mediată apoi, în mod **endoforic**, prin intermediul primei expresii, în cadrul căreia culturemul *săltat* deschide o nouă dimensiune, a „verticalităţii" ontologice, prin intermediul schemei imagistice a ASCENSIUNII. În fine, strategia **epiforică** a construcţiei de sens (pe care suntem capabili să o sesizăm abia retroactiv, pe măsură ce luăm contact cu adevărurile fundamentale expuse de Domnu Stamatin) constă în „depăşirea" tensiunii *nebunie* vs. *moarte* prin proiecţia sensului într-un plan superior: *a fi de pe ceea lume* nu înseamnă, în romanul sadovenian, nici „a fi nebun", nici „a fi mort", ci „a fi iniţiat", a avea acces la adevărurile sacre care se refuză cunoaşterii profane.

---

[4] Indicaţiile de pagină lipsite de numele autorului se referă la ediţia Mihail Sadoveanu, *Creanga de aur. Măria Sa, Puiul Pădurii. Nunta Domniţei Ruxanda*, Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1969.

[5] Pentru distincţia între „cuante referenţiale" şi „câmpuri referenţiale" în viziunea lui Mircea Borcilă şi Benjamin Harshav, v. Lolita Zagaevschi Cornelius, *Funcţiile metaforice în „Luntrea lui Caron" de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, prefaţă de Mircea Borcilă. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 2005, pp. 55-56.

[6] Cu privire la semnificatele idiomatice ale expresiilor respective, v. alte două exemple: „Cum asta, măi Chirică? Parcă vorbeşti *de pe ceea lume*. Crezi tu că vom putea noi singuri secera şi strânge atâta amar de grâu, că doar sute şi mii de braţe trebuiesc acolo, nu şagă! Ş-apoi, numai pentru două sarcini de grâu? Ce nebun ai crede tu c-ar fi acela?" (Ion Creangă, *Povestea lui Stan Păţitul*); „Dar Chirică era acum tocmai în iad şi se desfăta la sânul lui Scaraoschi, iar codoşca de babă gemea sub talpa-iadului şi numai motanul ei cel din ceea lume îi plângea de milă, pentru că l-a cocolit aşa de bine." (idem); „Pe dinaintea lui treceau fiinţe ciudate pe care nu le văzuse niciodată. «Ah! gândi el – în curând voi muri, aste's deja umbre *de pe ceea lume*.» Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în părete, parcă surâdea şi – ciudat! – avea ochi albaştri. «Dracul să te ia, gândi el, şi umbra mea îşi bate joc de mine acuma»." (Mihai Eminescu, *Sărmanul Dionis*)

[7] DEX 98 oferă următoarele semnificate: „a) (în concepţiile religioase) viaţa de dincolo de moarte; b) (în basme) regiune imaginată dincolo de acest pământ, celălalt tărâm."

[8] Pentru distincţia între strategiile dia-, endo- şi epiforică de articulare a sensului, v. Lolita Zagaevschi Cornelius, *Op. cit.*, p. 56.

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

1.2. Din raţiuni lesne de înţeles, nu ne vom putea permite să urmărim aceste moduri de microarticulare în cazul tuturor textemelor cuprinse în romanul sadovenian. Prin urmare, în cadrul studiului de faţă ne vom mulţumi să identificăm câteva dintre textemele proeminente ale romanului şi să degajăm succint câteva dintre sensurile lor, care pregătesc astfel terenul pentru macroarticularea câmpurilor referenţiale pe care o vom avea în vedere într-un alt studiu. În această ordine de idei, suntem nevoiţi să observăm că primul capitol – i.e., primul **(macro)cadru** al romanului – cuprinde încă două texteme, mai dificil de sesizat. Primul dintre acestea este descrierea magului străvechi de la care Domnu Stamatin pretinde că ar fi învăţat calea „de a pătrunde nesilit în miezul lucrurilor", prin intermediul „cunoaşterii spirituale", i.e. simbolice (10). Fragmentul este următorul: „Ascultaţi ce-am văzut. **[3]** *Cenuşa veche sta încă în vatra părăsită*; *lătra în adâncime căţelul pământului*; am intrat şi l-am găsit *palid* şi semeţ în *jilţul tăiat în stâncă*. Cu dreapta ţinea toiagul de fildeş. *Avea muşchi în plete şi pe sân*; *îi ajungea barba la pământ şi genele la piept*; *deasupră-i fâlfâia, gonindu-se în roate,*
Cu-aripile-ostenite, un alb şi-un negru corb...

Subt povara acestui semn al zilelor şi nopţilor *stătea orb*, însă **[4]** *numerele de aur* continuau să clipească subt bolta frunţii lui, scriind misterios timpurile [s.n.]". (9-10)

Numeroşi exegeţi ai operei sadoveniene au remarcat faptul că portretul magului sadovenian are la bază descrierea unui (alt) „preot bătrân", care se întâlneşte în *Strigoii* lui Mihai Eminescu: „Ajuns-a el la poala de codru-n munţii vechi,/ Isvoară vii murmură şi saltă de sub piatră,/ Colo cenuşa sură în părăsita vatră,/ În codri-adânci căţelul pământului tot latră,/ Lătrat cu glas de zimbru răsună în urechi.// Pe-un jilţ tăiat în stâncă stă ţapăn, palid, drept,/ Cu cârja lui în mână, preotul cel păgân;/ De-un veac el şede astfel – de moarte-uitat, bătrân,/ În plete-i creşte muşchiul, şi muşchi pe a lui sân,/ Barba-n pământ i-ajunge şi genele la piept.../// Aşa fel zi şi noapte de veacuri el stă orb,/ Picioarele lui vechie cu piatra-mpreunate,/ El numără în gându-i zile nenumărate,/ Şi fâlfâie deasupra-i, gonindu-se în roate,/ Cu-aripile-ostenite un alb ş-un negru corb." După cum se poate constata, pasajul sadovenian e un **macro-textem** care reia punct cu punct elementele poemului eminescian. Funcţia semnică a acestei reluări e dublă. Pe de o parte, prozatorul sugerează ideea că, în esenţă, cunoaşterea simbolică le este rezervată doar iniţiaţilor, între care poeţii alcătuiesc o categorie privilegiată (de unde şi recursul la textul ilustrului său precursor). Pe de altă parte, într-un plan mai larg, macro-textemul sadovenian trimite la o formă de organizare a lumii, în care timpurile sunt deja „scrise", în mod „misterios", de către o forţă superioară. Acest sens pare a fi întărit de către micro-textemul **[5]** („numerele de aur"), care constituie una dintre puţinele „abateri" ale fragmentului de la modelul eminescian şi care indică un motiv ocult (pythagoreic, kabbalistic şi masonic), de circulaţie universală. Potrivit lui Radu Cernătescu[9], „aceste *numere de aur* au fost învestite de tradiţia Kabbalei cu ciudate şi disimulate proprietăţi terapeutice, dar şi cu altele menite să rămână în veci ascunse pentru *profanum vulgum*."

1.3. Celălalt textem cu implicaţii de profunzime în articularea romanului care apare în primul capitol/(macro)cadru este chiar tabelul „astral" pe care îl schiţează Domnu Stamatin:

„**[5]** *Luna* – Mercur – Venus – Soarele;
Mart – Joe – Saturn – Luna;

[9] Radu Cernătescu, *Literatura luciferică. O istorie ocultă a literaturii române*, Cartea Românească, Bucureşti, 2010, p. 299.

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

Mercur	– Venus	– Soarele	– Mart;
Joe	– Saturn	– Luna	– Mercur;
Venus	– Soarele	– Mart	– Joe;
Saturn	– Luna	– Mercur	– Venus;
Soarele	– Mart	– Joe	– Saturn.”

Majoritatea exegeţilor sadovenieni nu au acordat prea mare importanţă acestei scheme, însă o interpretare recentă[10] a relevat importanţa acestui „Tabel al orelor planetare”, „prezent în toate manualele de magie populară (grimoare), precum celebra *Clavicula Solomonis*”[11]. La un prim palier, tabelul desemna „o străveche împărţire a zilei în cele patru importante *străji* jurnaliere, fiecare segment de timp fiind consemnat aici prin ascendentul său astral”; de fapt, la acest „orar”, care s-a păstrat „până în era creştină”, când noul sistem „a preluat vechile raporturi astrale şi le-a extins la nivelul orelor”, pare a se referi şi Stamatin atunci când afirmă: „Calendarul lumii nouă a rămas al astrologului şi al magului de altădată.” (11) Însă, dincolo de acest sens de suprafaţă, Cernătescu identifică în tabelul lui Stamatin şi un „plan secund, esoteric”, care trimite la Kabbala (cu precădere la *Sepher Ietzirah*, „Cartea Creaţiunii”). Or, în acest fel, tabelul sadovenian – pe care kabbaliştii creştini l-au denumit „Schiţă hermetică a Totului-universal” – comportă, în viziunea exegetului său, o „finalitate magic aplicativă”: el „funcţionează [...] aici ca o punere în abis a operaţiilor numerice cu operatori literali [...], care, corect înţelese, [...] îl pot pune pe om în legătură directă cu acea *ratio activa* vizibilă în inteligibilitatea manifestă a Universului”. Iar, în această accepţiune, schema lui Stamatin se leagă în mod direct cu textemul/simbolul *crengii de aur*.

2.1. Următorul textem al romanului deschide cel de-**al doilea (macro)cadru** al naraţiunii, proiectând evenimentele într-un trecut imemorial: „**[6]** *Era, de la fericitul Zalmoxis, cursul vremii* într-al cincilea ciclu, socotind ciclul cât numărul zilelor anului, adică trei sute şaizeci şi cinci de ani. Iar dintr-al cincilea ciclu, credincioşii vechi de la Carpaţi numărau ani o sută douăzeci. În văile depărtate, unde izvoarele şi puhoaiele înălţimilor se prefac în pâraie şi lacuri, iar oamenii îşi clădesc case de bârne în aşezări statornice, lumea îşi întorsese faţa către o lege nouă şi număra anul 780 de la izbăvitorul Hristos.” (14-15) Chiar dacă textemul diasemic de la începutul paragrafului citat e specific mai degrabă naraţiunii istoriografice (cronicii) decât celei mitice (basmului), dedublarea mitico-religioasă a temporalităţii („timpul lui Zalmolxis” – „timpul lui Hristos”) evocă o Dacie cvasi-mitică, cufundată în sacralitate. Totodată, folosirea unei cronologii plurale, care admite implicit existenţa mai multor divinităţi, trimite către acelaşi simbol al crengii de aur (= Unicul de dincolo de Multiplu), pe care se articulează întreg romanul sadovenian.

2.2. O reprezentare similară apare şi în replica bătrânului mag, care află vestea răspândirii creştinismului printre „noroadele de la câmpie”: „**[7]** Veştile pe care mi le aduceţi nu mă pot mâhni, căci tot ce se întâmplă e rânduială a Celui prea Înalt pe care noi îl servim. Mi-aţi vorbit de mult de legea nouă către care noroadele se îndreaptă; dar sub cuvintele ei proaspete eu văd aceleaşi semne vechi, căci *Domnul Dumnezeu are o mie de nume şi o mie de forme*. Poate ochii oamenilor de rând au nevoie de altceva şi sufletul lor doreşte alt joc de colori, dar cel ales trebuie să rămâie într-acelaşi loc al său, îndreptat cu toată puterea spiritului

[10] *Idem*, p. 266-273.
[11] Totuşi, Radu Cernătescu emite ipoteza că Sadoveanu ar fi preluat acest textem din „tratatul” *La Cabbale* (1903) de Papus [Dr. Gérard Encausse].

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

spre înţelepciunea cea mai presus de toate. Cel pe care îl servim e unul, născut din el însuşi; şi din acest unul toate au ieşit şi el e în toate şi le învăluie pe toate. Nimene dintre muritori nu l-a văzut decât în valuri şi vânturi, şi-n raza care străpunge moartea trezind colţul grăuntelui. Pentru oamenii de rând e trebuinţă să se găsească cea mai potrivită alcătuire ca să se teamă şi să nu se mănânce unii pe alţii ca fiarele. Dar pentru noi ceea ce e veşnic nu se poate clăti." (20) În ciuda retoricii aparent creştine care învăluie învăţăturile Magului, textemul-cheie al fragmentului citat transmite, de fapt, o reprezentare hindusă, de vreme ce „Domnul Dumnezeu" cu *o mie de nume şi o mie de forme* trimite la Vishnu Sahasranama („Vishnu cu o mie de nume"), cea mai cunoscută reprezentare a principalei divinităţi a hinduismului, care e menţionată de numeroase ori cu acest atribut în *Mahabharata*. Altfel spus, magul vede mereu dincolo de „formele" divinităţii, sesizând adevărata ei unitate de substanţă.

3. Cel de-**al treilea (macro)cadru** al romanului sadovenian – călătoria lui Kesarion Breb în Egipet, cu scopul de a afla răspunsul la întrebarea magului („dacă popoarele lor sunt mai fericite şi dacă preoţii legii nouă au sporit cu un dram înţelepciunea") – rămâne singurul care nu e „povestit" ca atare în roman, fiind „recuperat" ulterior, prin faptele şi vorbele fostului ucenic. Cu toate acestea, evenimentul este *pre-scris* într-un fragment fundamental nu doar pentru înţelegerea iniţierii lui Kesarion, dar şi a operei sadoveniene în ansamblul ei: „**[8]** Deci, fiule al meu, va trebui să faci lungă călătorie în Egipet. După ce vei cunoaşte Nilul, care este tatăl şi hrănitorul ţării şi al oamenilor de acolo, te vei mira de toate zidirile împăraţilor de odinioară. Şi vei vedea şi pe unii din acei împăraţi înfăşuraţi în scrisoarea vieţii lor, dormind cu trupurile în cripte, pe când sufletele lor aşteaptă învierea pe ţărmul care se cheamă Amenti. Te vei opri la columnele templelor, comunicând prin semnele lor şi prin ochii tăi cu oamenii şi cu faptele de odinioară. Vei vedea piramidele cele mari, în care se află însemnate timpurile şi semnele dumnezeirii. Vei sta cu mirare lângă leul uriaş de piatră, cu cap de muiere, care străjuieşte către hotarul pustiilor Libiei şi, ca să-i afli taina, te vei coborî către apa Nilului şi vei bate la uşa templului pe care ţi-l voi numi şi unde am bătut şi eu când eram ca tine. Vei spune cuvântul şi vei face semnele pe care ţi le voi împărtăşi şi, îngenunchind în faţa preotului cel mare de acolo, îi vei înfăţişa inelul meu. Vei vorbi puţin şi vei răspunde în limba elină la întrebări. Şi astfel vei intra la învăţătura ta cea din urmă şi desăvârşită, sălăşluind în acel templu şapte ani." (22) Cu privire la pasajul anterior, e de remarcat că, fără a constitui, sub raport lingvistic, un textem propriu-zis, replica magului funcţionează **ca un textem** în ansamblul romanului sadovenian. În plan compoziţional, fragmentul citat reprezintă ceea ce naratologii numesc **prolepsă**, adică o relatare a unui eveniment ulterior momentului enunţării sale. Acest eveniment se va desfăşura – aflăm din viitoarele capitole – întocmai cum a fost pre-zis, fără nicio abatere de la scenariul tipic al iniţierii. Din acest motiv, replica magului este, aidoma altor „ziceri" din romanul sadovenian, **un discurs anticipat** care acţionează ca **un discurs repetat**, iar această proprietate relevă un aspect definitoriu atât pentru discursul, cât şi pentru lumea descrisă în carte.

4. Capitolele IV-XV conturează cel de-**al patrulea (macro)cadru** al romanului, cuprinzând „povestea de dragoste" propriu-zisă. Aici, Bizanţul pe care îl explorează Kesarion Breb nu mai este doar un cadru narativ, ci şi un cadru cultural (în sens coşerian). Această caracteristică se verifică inclusiv în ceea ce priveşte „discursul repetat", prin faptul că majoritatea covârşitoare a textemelor întâlnite în capitolele respective sunt de provenienţă biblică. Din acest motiv, ele vizează, de obicei, sfere înrudite ale existenţei, în special

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

primatul spiritualului asupra materialului.

4.1.1. Astfel, în capitolele IV-VIII, corespunzând răstimpului pe care Kesarion Breb îl consacră pentru a afla adevărata natură a împărăţiei bizantine, întâlnim numeroase texteme care semnalează superioritatea sufletului şi mizeria trupului. Amintim câteva dintre acestea:

„**[9]** *toate cele omeneşti sunt părere* şi sub lumină viermuiesc putreziciunile” (27) – textem diatropic, adaptare după „Toate cele omeneşti sunt deşertăciune. Câte ne rămân după moarte!” (*Octoihul*, Glasul al III-lea, Vecernia de Sâmbătă, Stihoavnă) sau poate chiar după *Ecclesiast*;

„**[10]** *vorbele şi faptele noastre bune vor da rod însutit*, atunci când trupul nostru nu va mai fi decât pulbere” (41) – aluzie la „Pilda Semănătorului” (*Luca*, 8:8);

„**[11]** Aceşti străini, barbari de la miazănoapte şi miazăzi, urmează năluciri şi patimi ale clipei; în sufletul lor nu trăieşte *un Bizanţ al tuturor veacurilor*, ci un Bizanţ de o zi, când pot să câştige sigle şi să bea vin, după ce vor luneca prin sânge.” (50) – textem diatropic, provenit din adaptarea expresiei „Dumnezeul tuturor veacurilor” la motivul „Ierusalimului ceresc”;

„**[12]** *este o corabie care se chiamă pământ* şi pluteşte spre veşnicie” (53) – textem provenit dintr-o cugetare a Sfântului Nicodim („Biserica este o corabie, iar creştinii care merg la Sfânta Biserică şi intră în ea sunt izbăviţi din furtuna păcatelor.”), dar care nu exclude alte surse biblice configurate prin metafora conceptuală VIAŢA ESTE O CĂLĂTORIE;

„**[13]** *asupra prea bunilor şi asupra răilor*, stă totuşi Cel care cântăreşte dreptăţile. Simbria stă în fapta noastră, ca pulberea rodului în floare.” (62) – aluzie la „El răsare soarele Său şi peste cei răi şi peste cei buni, şi plouă şi peste cei drepţi, şi peste cei nedrepţi” (*Matei*, 5:45);

„**[14]** *Cei mulţi, săraci şi proşti* [...] *sunt sarea pământului*; pe aceştia îi asupresc puterile lumii; mările, munţii şi râurile nu le-ar putea da cât li se cuvine.” (67) – având ca model celebra afirmaţie din „Predica de pe Munte”: „Voi sunteţi sarea pământului. Dar dacă sarea îşi pierde gustul, prin ce îşi va căpăta iarăşi puterea de a săra? Atunci nu mai este bună la nimic decât să fie lepădată afară, şi călcată în picioare de oameni.” (*Matei*, 5:13);

„**[15]** deoarece *intrăm goi în lume, tot asemenea trebuie să ieşim*. Cu nimic altceva nu trebuie să se îndeletnicească omul în această viaţă decât cu milostenia.” (69) – prelucrare după „Precum a ieşit din pântecele maicii sale, gol se va duce, aşa cum a venit, şi pentru munca lui el nu va primi nimic, ca să poată lua cu mâna lui”[12] (*Ecclesiatul*, 5:14) etc.

2.4.1.2. În această parte a romanului apar două texteme de o importanţă capitală. Primul dintre ele este o replică a hadâmbului Stavrikie, primul sfetnic al împărătesei Irina: „**[16]** După socotinţa acestui mare sfetnic, *alcătuirile legii lui Dumnezeu sunt una – iar cele ale stăpânirii pământeşti alta*. Domnul şi împăratul lui îşi face [sic] legea lui pentru buna rânduială a norodului şi a lumii. Ţine pe om supus în credinţa către Dumnezeul cel drept pentru a-i agonisi izbăvirea; iar ca să îndeplinească tot binele între cele pământeşti are drept să

[12] Nu e exclusă aici o sursă de inspiraţie indirectă: „Dar poate că cugeţi lucruri mari din pricina averii tale? De ce? Te rog; nu ai auzit că goi am intrat în lume, goi ne vom şi duce? Mai mult încă: n-ai văzut pe cei dinaintea ta cum au plecat goi de aici? Dar cine oare având lucru străin, cugetă pentru aceasta lucruri mari? Că cei ce voiesc a întrebuinţa averile numai pentru mulţumirea lor proprie, li se iau acestea şi fără voia lor mai înainte de moarte chiar, dar la moarte numaidecât.” (Sf. Ioan Gură de Aur, *Comentariile sau Explicarea Epistolei către Evrei*, Omilia II)

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

întrebuinţeze ori sabia, ori aurul, ori veninul, ori viclenia. Fericit cârmuitorul care ştie să mânuiască toate acestea!" (43) Deşi trimite la unul dintre cele mai cunoscute texteme biblice („Daţi Cezarului ce este al Cezarului, şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu." – *Matei*, 22:21), discursul marelui dregător bizantin constituie, în realitate, o răstălmăcire a spiritului evanghelic. Iisus afirmă doar că un creştin trebuie să se supună în problemele „lumeşti" puterilor „lumeşti", dar nu şi că acele puteri sunt îndreptăţite să întrebuinţeze „sabia", „aurul", „veninul" şi „viclenia".

4.1.3. Celălalt textem, la fel de cunoscut, şi nu mai puţin relevant în arhitectura cărţii, este invocat de către însuşi protagonistul romanului: „**[17]** Atât e de puţină mintea muritorilor... zâmbea Kesarion către prietinul său episcopul; şi cu această minte cutează să descurce alt adevăr cu mult mai tăinuit. De aceea pentru lumea de rând Dumnezeu va rămânea închis până la istovirea veacurilor. *Cu drept cuvânt lumea aceasta trebuie să creadă fără a cerceta*." (49) Cu toate că opinia curentă atribuie adeseori aceste cuvinte *Bibliei*, o asemenea asociere este profund eronată. În realitate, cuvintele au fost rostite de către filozoful păgân Celsus (sec. II e.n.), în lucrarea sa *Λόγος Ἀληθής* („Adevărata Credinţă"), ca modalitate de a ridiculiza presupusa ignoranţă a creştinilor, şi păstrate prin intermediul lucrării *Contra Celsum*, în care Origen a răspuns acestor acuzaţii: „Nu cerceta, ci crede; credinţa este cea care te va mântui"[13]. Faptul că un astfel de precept este rostit şi asumat de către Kesarion Breb nu constituie, desigur, o întâmplare: pe lângă faptul că învăţatul dac îşi dovedeşte încă o dată ecumenismul său larg (capabil să-i includă până şi pe opozanţii creştinismului), aluzia la Celsus cuprinde şi un sens mai profund. Filozoful grec a fost primul care a semnalat înrudirea dintre creştinism şi alte doctrine bazate pe procesul *moarte → resurecţie* (Cybele, Mithra, Sabasios etc.), ba chiar a afirmat că, „în comparaţie cu alte filozofii, ea [morala creştină] nu propovăduieşte nimic demn şi nou"[14]. Chiar dacă nu-i putem atribui un asemenea radicalism anticreştin şi lui Kesarion Breb, e evident că atitudinea sa privind unitatea de profunzime a tuturor credinţelor nu e fără legătură cu filozofia lui Celsus.

4.2. Sfârşitul capitolului VIII (*Aici Kesarion Breb află bucuriile cuviosului Filaret şi ale doamnei Teosva, precum şi o bucurie a sa proprie*) şi capitolul IX (*Aici lucrurile se petrec ca în vremea cea de demult a basmelor mamei*) din roman relatează unul dintre evenimentele-cheie ale cărţii: peţirea Mariei din Amnia de către Kesarion Breb (în numele episcopului Platon din Sakkoudion şi, indirect, al împărătesei Irina) pentru ca tânăra să devină mireasa tânărului basileu Constantin Isaurianul. Întreg acest episod se subordonează unui **[18] hipertextem** care ar putea fi considerat acela al **basmului Cenuşăresei**[15]. Câteva dintre elementele tematice ale textemului (întâlnirea, motivul condurului) apar încă din capitolul VIII, însă deznodământul („recunoaşterea") se consumă abia în capitolul următor. Tot aici apar şi formulele specifice basmului, care cuprind, pe lângă titlul capitolului şi formula „vestea-poveste" (71) de la începutul său, o reprezentare feerică („de basm") a Bizanţului ca „figură" a Raiului pământesc: „**[19]** Acolo-i *raiul lumii* şi *buricul pământului*, acolo sunt *livezi cu*

[13] Origen, *Scrieri alese*, vol. IV: *Împotriva lui Celsus* [*Contra Celsum*, 248], studiu introductiv, traducere şi note de Pr. Prof. T. Bodogae. Bucureşti: Editura Institutului Biblic şi de Misiune al B.O.R., 1984, p. 36.
[14] *Idem*, p. 32.
[15] Deşi Cenuşăreasa şi-a câştigat celebritatea mondială mai ales datorită basmelor scrise de Giambattista Basile, Charles Perrault, respectiv Jacob şi Wilhelm Grimm, versiuni folclorice şi culte ale acestei poveşti se întâlnesc încă din Antichitate, atât în spaţiul cultural greco-roman, cât şi în cel iudaic (cf. Graham Anderson, *Fairytale in the Ancient World*, Routledge, London/New York, 2000, p. 24-42).

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

mere de aur şi cântă *pasărea măiastră* la ferestre împodobite cu mărgăritare." (71) Învestite cu sensuri hiperbolice, cele patru elemente de „discurs repetat" din fraza anterioară sunt extrase, de fapt, nu din repertoriul imagistic „canonic" al *Bibliei*, ci din cultura populară românească; iar aglomerarea şi emergenţa lor bruscă semnifică o rupere de nivel nu doar în existenţa protagoniştilor (Kesarion şi Maria), ci în întreaga desfăşurare a romanului.

4.3. În celelalte capitole desfăşurate în cadrul bizantin (X-XV), discursul romanesc e dominat iarăşi de textemele biblice care îndeamnă la cumpătare şi pocăinţă. Emblematică în acest sens e replica episcopului Platon („**[20]** Lumea a fost dintotdeauna aşa, supusă ispitelor şi răutăţii. De aceea spiritul îşi caută ostroavele. Într-adevăr, această *trecătoare viaţă* e plină de dureri şi de mâhnire." – 95), care aminteşte de una dintre cugetările lui Solomon: „Ca umbra de trecătoare este viaţa noastră şi sfârşitul ei este fără înapoiere, că s-a pecetluit şi nimeni nu mai vine înapoi." (*Cartea înţelepciunii lui Solomon*, 2:5). Cu toate acestea, există în cadrul acestei părţi a romanului două tipuri de texteme care beneficiază de un statut aparte.

4.3.1. În primul rând, este vorba despre **textemele „titulare"**, precum „**[21]** Împărăţia şi tihna stau în hotare deosebite." (73), reluat apoi, sub o formă uşor modificată, ca titlu al capitolului X (*Mărirea şi tihna stau în hotare deosebite* – 80), respectiv **[22]** *Soarta celor mari ai lumii e una cu soarta mişeilor* (cum se intitulează capitolul XIII – 111). Ambele texteme, inspirate din viziunea *Ecclesiastului*, accentuează distanţa ireductibilă ce pare să separe numenalul de fenomenal.

4.3.2. În al doilea rând, acestor texteme „titulare" li se opun o serie de **texteme-pereche**, în cadrul cărora textemul secund reprezintă o reconfigurare polemică a textemului prim, indiferent de sursa acestuia. Dintr-o asemenea categorie fac parte replici precum:

[23] „[Platon:] – Lumea uită ades că tot ce-i pământesc şi omenesc se ofileşte.

[Maria:] – Prea sfinţite părinte, [...] toate cele pământeşti şi omeneşti ar trebui să aibă o înflorire." (109)

[24] „– Slavă lui Dumnezeu! a zis în acea zi cuviosul Filaret, către prietinul său egipteanul, primindu-l cu bucurie în pridvor; toate câte le orânduieşte El sunt bune, şi iată o minune care nu se vede ades.

– Slavă lui Dumnezeu, răspunse Kesarion. Stelele stau în alcătuirile lor şi soarele e acelaşi." (119)

[25] „[Filaret:] –Sunt mulţi?

[Breb:] – Prea mulţi, domnul meu; sărăcimea Bizanţului e o oaste fără număr.

[Filaret:] – Mărire lui Dumnezeu: grădinile raiului sunt destul de largi ca să-i adăpostească." (120)

Dincolo de disonanţa (intelectuală şi/sau afectivă) dintre personaje, aceste texteme indică în acelaşi timp neîncrederea unuia dintre interlocutori în pertinenţa „discursului repetat". Într-o vreme de tulburări politice (care coincide, de altfel, cu intensificarea dramatismului romanului), unele personaje pun la îndoială fie înţelepciunea divină, fie pe cea omenească.

4.3.3. Un statut apare în acest context îl au cuvintele părintelui Amos, care cad ca o sentinţă irevocabilă asupra lumii ficţionale a romanului: „**[26]** Adevărate sunt cele bune [...]; adevărate sunt şi cele rele. *Dumnezeu pe toate le pune în cumpănă şi le cântăreşte, plătind fiecăruia după marfa pe care a adus-o*. Faptele smintite ale prietenilor noştri sunt pentru noi pasat dulce, căci ştim că va sta asupra lor un judeţ înfricoşat." (134) Inspirate de cântarea

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

Anei, mama lui Samuel („Domnul este Dumnezeu a toată cunoştinţa şi lucrurile la Dânsul sunt cântărite" – *Regi 1*, 2:3), sau poate chiar de celebrul verdict adresat împăratului Belşaţar („Iată inscripţia care a fost scrisă: *Mene, mene, techel ufarsin*. Aceasta este tâlcuirea cuvântului *mene*: Dumnezeu a numărat zilele regatului tău şi i-a pus capăt. *Techel*: l-a cântărit în cântar şi l-a găsit uşor. *Peres*: a împărţit regatul tău şi l-a dat Mezilor şi Perşilor." – *Daniel*, 5:25-28), reflecţiile părintelui Amos îşi vor găsi curând confirmarea în destinul unora dintre personajele romanului.

5. Acest destin ne este cunoscut dintr-o scrisoare pe care cuviosul Teodor de la Sakkoudion i-o trimite în anul 797 lui Kesarion Breb. Epistola comprimă astfel cel de-al **cincilea (macro)cadru** al romanului, care cuprinde evenimentele petrecute în Bizanţ în anii de după plecarea învăţatului dac. Sub raport expresiv, scrisoarea lui Teodor conţine cea mai mare concentraţie de texteme (toate de sorginte biblică) de pe întreg cuprinsul cărţii. De exemplu:

[27] „Vorba dreaptă" cu care episcopul Platon îşi începe cuvântarea împotriva Isaurianului („*Vai celui ce zice bunului că este rău şi răului că este bun*." – 146) este un extras din *Isaia* 5:20: „Vai de cei ce zic răului bine şi binelui rău; care numesc lumina întuneric şi întunericul lumină; care socotesc amarul dulce şi dulcele amar!"

[28] Replica prin care Maria i se plânge lui Platon („*e mai bună ziua morţii decât ziua naşterii*" – 146) trimite la un pasaj din *Ecclesiastul* (7:1): „Mai de preţ este un nume bun decât untdelemnul cel binemirositor şi ziua morţii decât ziua naşterii."

[29] Răspunsul episcopului la textemul anterior („*împărăţia divină nu e mâncare şi băutură, ci dreptate, pace şi bucurie întru spirit*" – 146) constă într-un avertisment al Sf. Apostol Pavel: „Căci împărăţia lui Dumnezeu nu este mâncare şi băutură, ci dreptate şi pace şi bucurie în Duhul Sfânt" (*Romani*, 14:17).

[30] Acelaşi episcop îl ceartă pe Isaurian („*O, Împărate, carnea şi sângele tău nu vor putea să moştenească împărăţia lui Dumnezeu; ci vor putrezi întru scârnăvia de jos!*" – 147) cu nişte vorbe inspirate de acelaşi Apostol Pavel: „Nu ştiţi, oare, că nedrepţii nu vor moşteni împărăţia lui Dumnezeu? Nu vă amăgiţi: Nici desfrânaţii, nici închinătorii la idoli, nici adulterii, nici malahienii, nici sodomiţii, nici furii, nici lacomii, nici beţivii, nici batjocoritorii, nici răpitorii nu vor moşteni împărăţia lui Dumnezeu." (*Corinteni 1*, 6: 9-10)

[31] „Definiţia" divinului *via negationis*, pe care Teodor i-o oferă lui Kesarion („*Pre Dumnezeu nimene nu l-a văzut niciodinioară*, scrie evanghelistul nostru Ioan: într-adevăr, mi-ai întors dumneata cuvânt, căci Dumnezeu nu este zoomorfie. Şi ai mai adăugit că vorbele meşteşugite nu pot înlocui substanţa, adică fapta bună." – 147) e preluată, după cum recunoaşte chiar semnatarul scrisorii, de la Sf. Apostol Ioan: „Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată; Fiul cel Unul-Născut, Care este în sânul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut." (*Ioan*, 1:18)

[32] Spre final, asemenea lui Iov („Căci noi suntem de ieri şi nu ştim nimic, căci zilele noastre pe pământ nu sunt decât o umbră." – *Iov* 8:9), autorul epistolei reafirmă nimicnicia vieţii omeneşti: „Noi suntem de ieri şi umbră pe pământ e viaţa noastră." (148)

6. Toate aceste texteme, care asociază sensuri privind pedeapsa divină, efemeritatea trupului şi mântuirea spiritului, sunt rostite în contextul detronării Isaurianului şi al reinstaurării Binelui (sau, cel puţin, a unui „Rău-mai-mic"). Un asemenea eveniment conduce, practic, la soluţionarea intrigii politice a romanului (intriga erotică fiind deja „rezolvată" în

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)

capitolul precedent). Or, în aceste condiţii, capitolul XVII, care descrie învestirea lui Kesarion Breb ca Decheneu – şi configurează, implicit, **ultimul macro(cadru) al romanului** –, se derulează fără peripeţii, ca o simplă reiterare a unui ritual imuabil.

Bibliografie

ANDERSON, Graham: *Fairytale in the Ancient World*, Routledge, London/New York, 2000.
CERNĂTESCU, Radu: *Literatura luciferică. O istorie ocultă a literaturii române*, Cartea Românească, Bucureşti, 2010.
COŞERIU, Eugeniu: *Vers l'étude des structures lexicales* [*Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, 1966], în Eugeniu Coşeriu, *L'homme et son langage*, textes réunis par H. Dupuy-Engelhardt, J.-P. Durafour et F. Rastier, Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, 2001, p. 215-252.
ORIGEN: *Scrieri alese*, vol. IV: *Împotriva lui Celsus* [*Contra Celsum*, 248], studiu introductiv, traducere şi note de Pr. Prof. T. Bodogae. Bucureşti: Editura Institutului Biblic şi de Misiune al B.O.R., 1984.
SADOVEANU, Mihail: *Creanga de aur. Măria Sa, Puiul Pădurii. Nunta Domniţei Ruxanda*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.
TERIAN, Simina: *Premise pentru o poetică a textemelor*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (eds.), *Contemporary Perspectives on European Integration - between Tradition and Modernity*, Petru Maior University Press, Târgu-Mureş, 2013.
ZAGAEVSCHI CORNELIUS, Lolita: *Funcţiile metaforice în „Luntrea lui Caron" de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, prefaţă de Mircea Borcilă. Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2005.

BDD-V580 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:35 UTC)